

Algemeen deel toespraak Eerste Voorzitter Bart Willocx

Hof van beroep Antwerpen

2 september 2024

De onderhandelingen voor een nieuwe regering lopen. Het is afwachten wat het wordt en voor ons, mensen van het recht, vooral wat het wordt voor justitie. De focus ligt begrijpelijkerwijs op de budgettaire toestand en op de socio-economische problemen. Over wat een regeerakkoord zou brengen voor justitie, komt er niet veel naar buiten. Weinigen profileren zich bovendien als potentiële nieuwe minister van justitie, ook in het verleden was dit niet altijd een gegeerde post. Er kan alle dagen iets fout gaan, het departement werd decennialang ondergefinancierd en er staan bij eventuele hervormingen zeer vaak wetten in de weg en praktische bezwaren, om nog te zwijgen van de onafhankelijke magistratuur die zich volgens sommigen te moeilijk laat sturen.

Nochtans is er daar wel verandering. In tegenstelling tot vroeger staat er voor de hoven en rechtbanken een stevige structuur, en is er in plaats van een reeks grote en kleine entiteiten met elk zijn wensen en netwerk, één gesprekspartner: het college van hoven en rechtbanken. De hoven en rechtbanken toonden zich samen met het college van het openbaar ministerie de afgelopen jaren ook uitdrukkelijk bereid om meer verantwoordelijkheid op te nemen, en aldus ook om meer transparantie te creëren in hun organisatie en werking. Meer verantwoordelijkheid en transparantie is wat de maatschappij van ons mag verwachten. Het is te verkiezen, ook om rechtstatelijke redenen, boven een model van totale afhankelijkheid van de regering, waarbij ieder hof of rechtbank of ook de magistratenverenigingen lobbyen en hopen dat de politiek voor hen iets over heeft. Verdeel en heers. Wederzijdse onmacht echter ook. Deze relatie moet anders, met meer structuur en met meer wederkerigheid. Jammer genoeg durfde de vorige regering deze stap naar meer autonomie uiteindelijk niet te nemen, ondanks een uniek unaniem standpunt van parket, zetel, cassatie, fod en het kabinet justitie. De nieuwe regering die in de steigers stond zou hier naar verluidt wel voor open hebben gestaan. Het is afwachten dus, ook op dit domein.

Er staan dus gesprekspartners klaar die vooruit willen met justitie. In alle memoranda en besprekingen gaat het vervolgens vaak over de financiering van justitie, en dat is terecht. Er zijn heel grote noden, niet verder investeren dreigt justitie helemaal te laten vastlopen, denken we aan de werkingskosten en aan het budget voor informatisering, maar ook aan de pijnpunten voor een goede rechtsbedeling zoals die bleken uit de werklasmeting. Tegelijk, en daarover lijkt het eerder stil te blijven, zal een betere financiering alleen niet plots een andere, betere justitie creëren die meer beantwoordt aan de maatschappelijke noden.

Een nieuw regeerakkoord moet de ambitie hebben om verder te gaan dan het financiële en moet justitie verder willen vernieuwen. In essentie zorgt justitie voor de beslechting van geschillen en voor het afdwingen van de wet, en creëert het aldus maatschappelijke rust en veiligheid, en meer rechtvaardigheid. Daartoe moet justitie voldoende gefinancierd worden, maar moet er ook zoveel meer om beter te beantwoorden aan deze maatschappelijke opdracht.

De manier waarop we civiele en strafprocedures behandelen, is in belangrijke mate nog steeds zoals we het al decennia en soms eeuwen doen ondanks de sterke verandering van de maatschappij. Deze manier

moet ten gronde in vraag worden gesteld en bijgestuurd, zowel wat de procedure op zich betreft als de bredere, praktische aanpak. Er werden de afgelopen legislatuur hiertoe reeds aanzetten gegeven, onder meer voortbouwend op projecten in Antwerpen en Limburg, denken we aan de veralgemening van de schikkingskamers en de opvolgkamers in strafzaken. Het blijven echter nog veranderingen in de rand. Procedures en justitie moeten meer bepaald betaalbaar zijn (wat vaak niet het geval is), voldoende snel verlopen (wat soms geenszins het geval is), moeten effectief zijn (bereiken we door een procedure daadwerkelijk een duurzame oplossing, een verbetering? Die toets is nog onvoldoende aanwezig) en participatief (burgers willen en kunnen deelnemen aan de behandeling van hun zaak, het zijn hun procedures). Het heeft geen zin om meer van hetzelfde dat niet tot tevredenheid bij de rechtzoekenden en bij de maatschappij heeft geleid, te financieren. Alle betrokkenen, ook de advocatuur, moeten in het bad om procedures en hun omkadering anders aan te pakken.

Daarbij moet er ook meer oog zijn voor informatie en preventie, voor voorspelbaarheid van de rechtspraak en voor opschaling en informatisering van procedures. Er is ook veel meer wetenschappelijk inzicht en wetenschappelijke onderbouwing nodig (wat werkt en wat werkt niet, in civiele procedures zowel als in het strafrecht), en meer inzicht in de eigenlijke rechtspraak zeker nu AI voor de deur staat (waar blijft die databank van vonnissen en arresten toch?).

De magistratuur moet bij deze vernieuwing voldoende zelfkritisch zijn.

Intervisie is op enkele experimenten na onbestaande, inhoudelijke samenwerking tussen magistraten is zeer beperkt, doorlichtingen van de werking van hoven en rechtbanken zijn beperkt tot een reactie op incidenten, evaluatie en tucht moeten vernieuwd worden, werkprocessen en interne controle (een moeilijk begrip voor velen, maar het gaat dus over die ondanks alles immer weerkerende dysfuncties!, met soms vreselijke gevolgen) moeten veel sterker.

Maar tevens moeten we kritisch durven kijken naar onze structuren die na een eerste hervorming 10 jaar geleden onaantastbaar lijken. Worden de middelen die we krijgen steeds goed verdeeld en goed aangewend? Hoe komen we tot meer samenwerking tussen de 49 hoven en rechtbanken, een noodzakelijke voorwaarde voor een betere en meer efficiënte werking en om de hoge werklast aan te pakken. Het is een domein waar zowel justitie als de politiek hun verantwoordelijkheid moeten durven nemen.

Tenslotte wil ik het hebben over de strafrechtsketen.

Een betere financiering en vernieuwing zijn nodig zoals geschetst, maar zijn in het bijzonder hoognodig voor de strafrechtsketen, voor de gevangenen en de geïnterneerden. De toestand in onze gevangenissen roept zoveel vragen op. Dit raakt magistraten in het bijzonder omdat wij verplicht zijn te werken met de straffen en instrumenten die de wet ons aanreikt, maar tegelijk geconfronteerd worden met een soms ronduit inhumane en ontoereikende uitvoering en enkel kunnen vaststellen dat straffen zeer vaak op een manier worden ingevuld die de betrokkenen en de maatschappij niet vooruit helpen, integendeel. Er moet daarbij nog veel meer geïnvesteerd worden in snelle, deskundige diagnosestelling, in het bijzonder in zaken van (seksueel) geweld en in een deskundige opvolging, via gespecialiseerde detentie en ondersteuning. Als magistraten zien we dit alles met lede ogen aan, maar we willen hier niet over zwijgen, het blijft misschien zelfs al te stil op dit vlak vanwege de magistratuur.

Deze performante uitvoering van straffen en alternatieven en de samenwerking met de sociale sector moeten ook beter nu we steeds meer gewrongen zitten tussen een maatschappij die enerzijds terecht kritisch mee kijkt en eist dat er geen onverantwoorde risico's genomen worden of te vermijden slachtoffers vallen, en daarnaast vaak ook zonder meer strengere straffen vraagt, zeker bij incidenten, maar anderzijds klaarblijkelijk niet voldoende wil investeren in de mensen die we uit de maatschappij moeten halen. Aan recht doen impliceert ook kansen geven, maar om dit te kunnen moet er ook een faciliterend kader voorhanden zijn.

In het memorandum van de FOD Justitie pleit men voor quota in de gevangnissen. We hebben zeer veel respect voor de mensen die het huidige systeem van detentie drijvende houden, maar tegelijk kunnen quota vanzelfsprekend geen oplossing zijn indien er niet voldoende alternatieven worden gecreëerd. Het is een systeemfalen dat ten gronde moet worden aangepakt en waarvoor de remedies gekend zijn.

Hopelijk beperkt men zich bijgevolg in het nieuwe regeerakkoord niet tot budgettaire kwesties en kleine ingreepjes hier en daar, maar wordt er ook verder aan inhoudelijke verandering gewerkt. Het moet beter gefinancierd, maar ook anders. De post van minister van justitie mag dan misschien niet bijzonder gegeerd zijn, dit is niet terecht. Er liggen vele kansen voor een minister die een steen zal kunnen verleggen en een grote maatschappelijke impact kan hebben. Dit geldt zowel voor het federale, als voor het Vlaamse niveau, waarbij een goede samenwerking essentieel is.

Een nieuwe minister van justitie heeft tenslotte ook een fundamentele verantwoordelijkheid ten aanzien van het behoud van de rechtsstaat. De bewustmaking rond de basisprincipes van de rechtsstaat moet verder gestimuleerd worden, tegelijk moet er debat kunnen gevoerd worden. Niet alles doet immers de rechtsstaat wankelen. Waakzaamheid is echter nodig zoals internationale evoluties aantonen, en het is aan de minister van justitie om hierin voorop te gaan.

Vanuit de hoven en rechtbanken kijken we er naar uit om zo snel mogelijk opnieuw in dialoog te kunnen gaan met een nieuwe regering en onze verantwoordelijkheid op te nemen in de vele veranderingen die nodig zijn.